

НЕКОРОНОВАНИЙ КОРОЛЬ СПІВУ

*Ваша слава є разом і наша загальна слава
З листа М. Лисенка до М. Менцинського
від 14/27.04.1905*

Україна з давніх-давен славиться не лише чарівними піснями, а й золотими голосами своїх співаків. В сузір'ї великих імен – Соломії Крушельницької, Олександра Мишуги, Івана Алчевського – зірка Модеста Менцинського сяє яскравим світлом на європейському оперному небосхилі. Менцинський став виразником високих духовних цінностей українського народу перед широким світом. А рідному народові співак давав віру у свою духовну силу, що часто перемагає фізичну силу. Його величава постать, виразне і дуже сценічне обличчя, розкішної краси героїчний тенор, дуже сильний, широкого діапазону (понад три октави), рівний в усіх регістрах, красивого металевого тембру. У нього чудова вокальна школа, осмислене фразування і така чітка дикція, що жоден склад не пропадає, не змазується.

Слід зауважити, що героїчні тенори є унікальними і досить рідкісними голосами у світовому масштабі. В репертуарі Менцинського було понад 50 партій з опер Ріхарда Вагнера, Руджеро Леонкавалло, Фрідріха фон Флотова, Шарля Гуно, Каміля Сен-Санса, Джузеппе Верді, Джакомо Пуччіні та ін. Окремо стоїть партія Зігфріда з вагнерівського циклу «Перстень Нібелунгів». На думку німецьких критиків, Менцинський у цій партії не знав суперників у всій Європі. З великим ентузіазмом його вітали у Мюнхені, Берліні, Карлсруе, Байройті, Лондоні, Амстердамі, Копенгагені, Празі, Відні, а також в багатьох містах Італії, Бельгії, Франції. Шістнадцять років поспіль

– з 1910 до 1926 року – Менцинський був прем'єром оперного театру у Кельні. У той час німецькі критики титулували його «однією з найгеніальніших особистостей, які коли-небудь співали на цій сцені».

Проте найбільшого успіху та визнання свого таланту Менцинський здобув у Швеції. Навіть великий шанувальник Вагнера, король Швеції Оскар II віддав перевагу українцю Менцинському, відзначивши його Великою золотою медаллю за мистецтво і літературу. Його наслідник, король Густав V, враховуючи значний внесок митця до скарбниці шведської культури, нагородив його Лицарським Хрестом і орденом Вази.

В останні роки свого життя Менцинський відкрив у Стокгольмі свою приватну школу співу. Сьогодні нашого земляка, без сумніву, вважають творцем шведської вокальної школи, яку згодом продовжив і розвинув його талановитий учень Арне Суннегорд.

Швеція стала для Модеста Менцинського другою Батьківщиною. Тут він здобув найвищі нагороди як митець, тут він також знайшов своє сімейне щастя. Його дружина – Клері Дегн була для співака доброю порадицею та помічницею, а після його смерті (Стокгольм, 1935) – вірною виконавицею заповіту свого чоловіка. Саме вона передала до Наукового товариства ім. Шевченка велику і багату музичну бібліотеку співака.

Модест Менцинський народився 29 квітня 1875 року в селі Новосілки (нині – Великі Новосілки) на Львівщині в сім'ї священника. Його батько, отець Омелян, був освіченою, культурною людиною, великим патріотом України, для якого «Кобзар» Тараса Шевченка, твори Маркіяна Шашкевича були настільними книгами. В такому ж дусі він виховував і своїх чотирьох дітей, зокрема Модеста. Саме від батька та матері, ще зовсім маленьким, Модест пізнав чарівність народної пісні, думи та казки, збагнув вражаючу силу впливу Шевченкового слова, з яким у тій чи іншій формі не розлучатиметься до кінця своїх днів.

Навчаючись у гімназії (до шостого класу – в Дрогобичі, пізніше – в Самборі), Модест брав участь у шкільному хорі, згодом навіть диригував ним, а також вивчав там латинську, грецьку, польську і німецьку мови. Співак згадував: «Вже тоді музика міцно ввійшла у моє життя. Отже, це не випадковість, що я присвятив себе сцені. Вся моя родина, як з боку батька, так і з боку матері, музично дуже обдарована. Мій двоюрідний брат Олександр Носалевич – перший бас у міському театрі в Нюрнберзі. Двоюрідний брат Філарет Колесса – професор у Львові, в широких колах моєї Батьківщини відомий композитор і музикознавець, який, зокрема, працює в галузі народної музики. Саме Колесса мав великий вплив на мене і мій музичний розвиток. Він відкрив мені скарби народної пісні і її значення для музики, сприяючи таким чином моїй музичній освіті і розумінню творчості Вагнера та інших великих майстрів. Я завжди любив музику, по можливості вивчав її з юних літ і, могу тепер сказати, не без успіху: останні три роки навчання в гімназії керував студентським хором». На прохання Філарета Колесси, Менцинський записував українські народні пісні, які той включав до своїх наукових праць.

Після закінчення гімназії Менцинський стає студентом теології Львівської духовної семінарії. Він користувався симпатією товаришів. Любили його за розум, веселу вдачу, товарицькість, ввічливість. У спогадах сучасників читаємо: «... трохи вищий середнього росту, блондин, гру-

ди розвинені, наче в атлета. Ніжний, чемний у поведінці з товаришами, він був улюбленцем товариства. Всі ми звали його не інакше, як Модзьо. Однак Модзьо не дозволяв нікому «наступити на мозоль». Голос у нього був як дзвін, скажу, як срібний дзвін. Одні говорили, що в нього баритон з теноровим забарвленням, інші стверджували, що навпаки. Але всі були одноставними в тому, що в семінарський богословський хор прийшов гарний співак».

Студенти теології давали концерти і для світської публіки. Отже, Менцинського як співака знало багато людей в місті, на нього звернули увагу професори Львівської консерваторії. Перевіривши його голос, вони прийшли до висновку, що він буде добрим героїчним тенором, якщо займеться музичною освітою. Модест вирішив спробувати свої сили. Будучи на першому курсі теології, взявся студіювати музику і спів у консерваторії, на що йому дав дозвіл ректор семінарії Лев Туркевич. Так Менцинський став студентом Львівської консерваторії і був зарахований до класу знаменитого професора Валерія Висоцького, який дав світові добрих два десятки прекрасних співаків, таких як Соломія Крушельницька, Олександр Мишуга, Адам Дідур та ін. Професор Висоцький, побачивши неабиякий талант нового студента, пообіцяв йому давати уроки співу безкоштовно.

Оскільки студентам богословам відвідування видо-вищних заходів категорично заборонялося, тому часто, переодягнувшись у світське вбрання, Менцинський примудрявся долати високі монастирські мури, щоб послухати ту чи іншу оперу чи побувати на концерті.

Навчання у професора Висоцького проходило дуже успішно. Саме великі досягнення в оволодінні технікою співу сприяли остаточному рішенню Менцинського покинути духовну семінарію і поїхати до Німеччини до Франкфурта-на-Майні продовжувати навчання співу в консерваторії, у класі прославленого професора Юліуса Штокгаузена. Професор привітно зустрів хлопця з України, уважно прослухав і, переконавшись, що має справу з обдарованим, перспективним юнаком, допоміг влаштуватися на помешкання і наступного ж дня почав давати уроки співу. Та незабаром Модест зіткнувся з матеріальними труднощами. Щоб зміцнити матеріальне становище талановитого учня, Штокгаузен час від часу влаштував йому платні виступи в місті. Завдяки цим виступам Менцинський дуже швидко став популярним.

Успіхи молодого співака з перших виступів привернули увагу дирекції Франкфуртської опери. Такого голосу (героїчний тенор) в театрі вони ще не чули. І коли тут почали готувати нову постановку опери Фрідріха Флотова «Марта», Менцинському запропонували виступити в головній партії – Ліонеля. Дебют відбувся 18 вересня 1901 р. Критики відзначали м'яке, шляхетне звучання голосу співака в середньому регістрі і силу та металеву дзвінкість – у верхньому. Так, з участі у виставі «Марта» у Франкфурті, почалося впевнене сходження Менцинського на оперний Олімп.

Чутки про успіхи Менцинського в Німеччині долинули й до Галичини. Директор Львівської опери, Тадеуш Павликовський, запрошує його на гастролі, і 3 січня 1903 р. Менцинський виступає в партії Лоенгріна в однойменній опері Р. Вагнера. І так само, як у Франкфурті, співак зачарував своїх слухачів. Львівські критики не вагаючись поставили Менцинського «у ряд найвизначніших вагнерівських співаків».

Наприкінці жовтня 1903 р. Менцинський одержав телеграму з Королівської опери Швеції з проханням виступити в партії Лоенгріна. Співак прийняв цю пропозицію

Родина Модеста Менцинського в Стокгольмі 1917 р.
Копіювання з фотографії, розмір 18 × 24 см. Власність Теодосії Крушельницької, уродженої Менцинської, с. Сурової на Львівщині

і поспішив до Стокгольма. Під час першої репетиції Менцинський співав так чудово і проникливо, що оркестранти зіграли на його честь «туш». Вистава пройшла блискуче. Зал шаленів від захоплення. Бурхливі оплески перетворювалися на нескінченні овації. Як писала одна з газет, спів Менцинського «з першого і до останнього моменту срібними переливами заворожував присутніх. А його пречудовий голос – світлий, дзвінкий і водночас м'який, звучав могутньо».

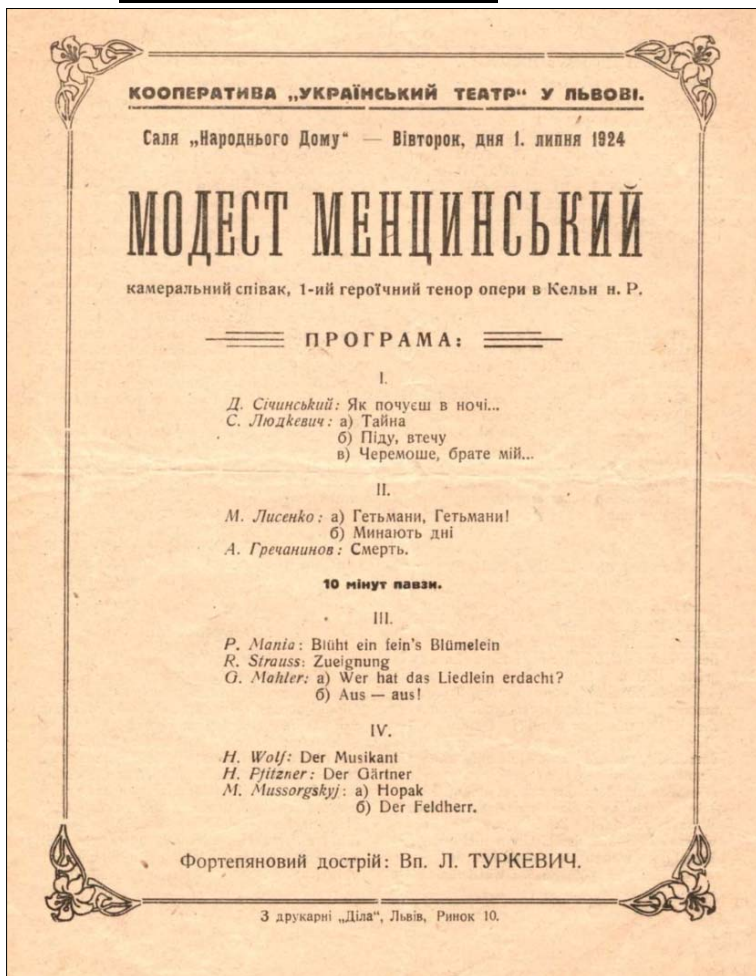
Дирекція Королівської опери Швеції заангажувала його на постійну роботу аж до 1910 р. Співак охоче підписав цей контракт. Він міг співати свої партії німецькою мовою, але згодом мав перевчити їх шведською.

Ректор Стокгольмської консерваторії, доктор Карл Валентін, прослухавши виступ Менцинського в ролі Зігфріда, високо оцінює його мистецтво співу і гри: «Співає він без найменшої тіні напруження чи форсування, у нього чудовий, сильний голос, зразкова дикція. Досягти такої невимушеності і впевненості у грі, додержати всіх вимог, що ставляться перед виконавцем цієї важкої партії, як у музичному, так і в акторському плані, можна лише завдяки великій, наполегливій і вдумливій праці...».

Менцинський посів визначне місце серед діячів музичної культури Швеції. Там і нині згадують його ім'я з великою пошаною.

У 1905 р. артист їде на гастролі до Лондона. Тут його виступ був тріумфальним. Лондонські газети підкреслювали, що Менцинський своїм мистецтвом перевершує майже всіх німецьких тенорів, які співають в операх Вагнера.

В сезоні 1908–1909 рр. Менцинський співає на сцені Львівської опери, де свого часу виступали світові оперні зірки: Енріко Карузо, Маттіа Баттістіні, Тітта Руффо, Джемма Беллінчоні, Соломія Крушельницька, Олександр Мишуга та багато інших. Після вистави опери Р. Леонкавалло «Паяци» в одній з рецензій читаємо: «Велика арія «Смієся, Паяце» так сподобалася присутнім, що оплески тривали добрих 10 хвилин і змусили артиста проспівати її ще раз. ... І сталося у Львові таке, що у літописі нашого театру буде записано, як виняток: публіка 8 разів викликала співака на сцену. Вже опустили не лише сценічну, а й залізну (протипожежну) завісу, погасили світло, а люди не хотіли залишити зал, нескінченними оплесками продовжували викликати артистів...».

Повернувшись до Стокгольма, Менцинський починає готувати партію Трістана в опері Ріхарда Вагнера «Трістан та Ізольда», прем'єра якої була призначена на березень 1910 року. Цей твір – гігантська вокально-симфонічна поема. Вона вимагає від співаків неймовірного напруження і максимальної віддачі як вокальних, так і фізичних сил. Про це якнайкраще свідчить цілий ряд фактів з історії постановки цієї опери на сценах Європи й Америки.

Так, у Парижі 1861 року прем'єра опери «Трістан та Ізольда» провалилася. Того ж року у Відні після 77 репетицій її визнали такою, що до постановки не надається.

Готуючись відзначити 150-річчя від дня народження Ріхарда Вагнера, Нью-Йоркська «Метрополітен Опера» вирішила поставити «Трістана та Ізольду» на своїй сцені (1963 р.). Але як не намагалися знайти артиста, який погодився б – один – від початку і до кінця співати партію Трістана, – так і не знайшли. Ні в Європі, ні на американському континенті. Щоб якось вийти з ситуації, що склалася, вирішили доручити цю партію трьом (!) співакам, які мали змінювати один одного, і в такий спосіб «втягти» спектакль. І тільки Біргіт Нільсон – солістка прославленої італійської опери «Ля Скаля» – погодилася співати партію Ізольди сама.

І ось у березні 1910 року відбулася прем'єра цієї «непіддатливої» опери на сцені Стокгольмського Королівського театру. Партію Трістана співав Модест Менцинський. І якщо Вагнер ставив собі за мету випробувати співаків на витривалість, багатство природного голосового матеріалу і ступінь досконалості вокальної школи, то, очевидно,

наш славний земляк-українець спромігся триумфально пройти це випробування. Трістан-Менцинський, схоже, підкорив не лише красуню Ізольду, а й усю музичну громадськість Швеції. І не тільки її. Музичні критики були в захопленні. Вони відзначали, що співак могутнім і незвичайно красивим голосом перекривав величезний (фактично – подвійний за складом) вагнерівський оркестр з численними ударними інструментами. І від першої до останньої хвилини (а вистава тривала п'ять годин!) його голос не втрачав свого блиску, сили та свіжості. В одній з рецензій читаємо: «Модест Менцинський перевершив усі сподівання, продемонструвавши блискучий, могутній голос, досконалість техніки співу, надзвичайно талановиту акторську гру і просто таки геніальну інтерпретацію».

Образ Трістана, створений Менцинським, гідно увінчав його феноменальні досягнення в царині оперного мистецтва. Можна сказати, що Менцинський, як виконавець цієї партії став на самісіньку вершину вокального Олімпу, куди не зумів дістатися жоден інший співак-вагнерист.

Акторська перемога Модеста Менцинського, здобута ним у «Трістані», а також у багатьох інших операх, і передусім вагнерівських, поставила його на особливе, лише йому належне місце серед найвидатніших музичних діячів не тільки шведської, а й усієї світової музичної культури.

Мистецтво Менцинського – це рідкісне явище у світі культури, невичерпне джерело краси і думки, натхнення і благородства, згадують сучасники співака. Він ніколи не грав самого себе, не повторювався, міг дивовижно перетворюватися. Його досягнення не прийшли самі собою, їх забезпечили талант, освіченість, висока загальна культура, постійна невтомна праця та пекельна працездатність. Артист добре знав не тільки зв'язані з його фахом науки, а й світову історію, літературу, глибоко цікавився питаннями естетики, образотворчого мистецтва, філософії. Писав праці на музичні теми. Володів сімома мовами. У своїй артистичній діяльності завжди керувався почуттям відповідальності за справу, якій себе присвятив. Про це свідчить та уважність і наполегливість, з якими він готувався до кожного свого виступу – як опрацьовував і шліфував кожну партію, кожну музичну фразу! Тож не дивно, чому відтворені ним образи були такими мистецьки викінченими. Як сам про себе говорив, щодня по дві години «гімнастикував» голос, завдяки чому він був у нього завжди сильний і свіжий. Менцинський писав: «Та хоч як це красно бути артистом, все-таки цей хліб дуже, а дуже тяжко зароблений, і на сю кар'єру може пускатися лише той, у кого є незвичайний талант, охота до безконечної праці (бо артист мусить учитися до самої старості), величезне замилювання до артизму взагалі, віра в свої сили і певність в осягненні означеної собі цілі. Хто хоче бути артистом, мусить передовсім сказати собі: або я буду першим, або ніким...».

Здобуваючи славу на великих оперних сценах, Менцинський ніколи не розлучався з думкою про рідний край. Завжди мріяв про поїздку на Батьківщину, щоб співати своєму народу, вселяти йому надію на кращу долю, як це робили Олександр Мишуга та Соломія Крушельницька. І він використовував кожну нагоду, щоб відвідати Україну.

У спогадах Миколи Колесси читаємо: «Мені хочеться хоча б коротко розповісти про виступ Модеста Менцинського на великому концерті в пам'ять 100-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка, яке дуже величаво відзначала в кінці 1914 року вся Західна Україна. Особливо урочисто пройшло це святкування у Львові, куди з'їхалися делегації з усього краю. Між різними цікавими заходами, при-

свяченими цій даті, відбувся великий концерт, на який були запрошені наші славні співаки Олександр Мишуга і Модест Менцинський. Обидва великі співаки... зустрілися прямо на сцені і розцілувалися під оплески численної публіки. Менцинський співав з величезним успіхом чудові вокальні твори М. Лисенка...». Як писав Станіслав Людкевич, «...до Менцинського у нас в Галичині ніхто не вмів виконувати твори Лисенка. Це пояснювалося насамперед відсутністю у співаків відповідної німецької школи, якою володів Лисенко... Лише Менцинський показав нам, як слід виконувати романси Лисенка: «Гетьмани, гетьмани», «Мені однаково», а особливо «За думою дума».

Безмежна любов Менцинського до України проявлялася і в тому, що він всюди оздоблював свій робочий кабінет в українському стилі. Там висів великий портрет Тараса Шевченка в обрамленні чудово вишитого рушника, поряд – портрети Івана Франка, Маркіяна Шашкевича та Миколи Лисенка. І, безперечно ж, – портрети батька та матері, а також улюбленого професора Юліуса Штокгаузена – одного чужинця, який потрапив до цієї української кімнати на знак безмежної вдячності учня своєму вчителю. Тут же стояла велика шафа з любовно дібраною бібліотекою українки. А настільною книгою у Модеста Менцинського, як і в його батька, був «Кобзар» Шевченка. Душа співака настільки була злита з усім українським, і йому так не вистачало рідного духу, мови, що у найвідповідальніші моменти перед виходом на сцену, у ті короткі хвилини, коли кожен артист прагне зосередитись, зібратися з думками, він щоразу брав до рук ту чи іншу українську книжку і благоговійно заглиблювався у читання.

Менцинський не раз розповідав у родинному колі, як тяжко він переживав, що не може працювати на українській землі, для рідного народу і його культури і як нелегко йому поєднувати велику любов до своєї сім'ї, до дружини-шведки і своїх синів з невимовною тугою за Україною, за своїми близькими.

Але надзвичайно теплий прийом, який йому влаштували земляки на концертах у Львові, Самборі, Бориславі, Стрию, Станіславові (тепер – Івано-Франківськ), Тернополі, Чернівцях, Коломиї, Перемишлі дещо вгамовував його душевний біль. В рецензії Олени Новодворської на виступ в Коломиї читаємо: «Модест Менцинський мав великий драматичний хист. Навіть у концерті він так перетворювався, співаючи арії з опер чи пісні, що тримав у полоні весь зал... Для кожного твору він знаходив свій підхід і зовсім іншу манеру. Менцинський перший поставив виконання пісень Шевченка–Лисенка на належну височінь. Треба було лише чути, з яким глибоким душевним переживанням він виконував «За думою дума», «Ой, чого ти почорніло», «Гетьмани, гетьмани». Він перший почав пропагувати і творчість Івана Франка. Коли співав «Як почувеш вночі» Д. Січинського, то весь зал завмирав від захоплення, і оваціям не було кінця... Зрештою, квітами його буквально засипали після виконання кожної пісні чи арії. Концерт мав великий успіх, чому сприяв і високомистецький акомпанемент Василя Барвінського, що супроводжував його тоді в гастрольях по Галичині».

А Марія Дзюбанович згадує: «Співав Модест Менцинський як Бог – натхненно, одухотворено, голосисто, майстерно. Що не арія, не пісня, то повнокровний, завершений, неповторний образ – глибоко правдивий, переконливий. Голос у нього був сильний, дзвінкий, повнозвучний, якогось особливо красивого і багатого тембру з яскравим металевим забарвленням, і володів він ним досконало, а це давало йому можливість легко долати будь-які вокальні труднощі. З першого звуку він брав слу-

хача за душу і тримав у стані захоплення до кінця концерту.

Виступ Модеста Менцинського залишив незабутнє враження, і ще довго-довго вся Коломия жила розмовами про чарівний спів і велику артистичну майстерність прославленого співака».

Модест Менцинський – видатний, світової слави співак-актор, який володів не тільки мистецтвом співу, але й мистецтвом перевтілення. Він був українським митцем-патріотом, який активно популяризував українські народні пісні, твори українських композиторів – Дениса Січинського, Ярослава Ярославенка, Станіслава Людкевича, Василя Барвінського, а особливо Миколи Лисенка серед народів Європи. Українці мають ким пишатися, бо як слушно зазначав Василь Барвінський, Модест Менцинський «працював не для особистої слави, а як державний жрець усі свої сили віддавав на службу найчистішого мистецтва, а свою особисту славу приносив у жертву для добра і в користь доброго імені українського народу».

Оксана ЗАХАРЧУК

